

М.І. КУЗНЕЦОВА

О.О. ДУБРОВІНА, канд. екон. наук

У ПОШУКУ ШЛЯХІВ ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Резюме. Розкрито сутність поняття “тіньова економіка”. Розглянуто історичний аспект дослідження тіньової економіки. Викладено результати типологізації існуючих у міжнародній і вітчизняній практиці підходів і методів до оцінювання рівня тіньової економіки. Наведено оцінки рівнів тіньової економіки у деяких країнах світу та в Україні. Розкрито значення розвитку безготівкових розрахунків як дієвого механізму боротьби з корупцією та тіньовою економікою. Проаналізовано стан розвитку безготівкових розрахунків в Україні із зазначенням чинників, що його обумовлюють.

Ключові слова: тіньова економіка, методи обчислення рівня тіньової економіки, детінізація економіки, безготівкові розрахунки.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Забезпечення детінізації національної економіки сьогодні є одним із найбільш актуальних завдань. Невраховування реальних масштабів тіньової економічної діяльності провокує викривлення макроекономічних показників, що призводить до неадекватності результатів аналізу, прогнозування та моделювання соціального й економічного розвитку щодо реальних умов.

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Економіка України характеризується досить значним за обсягом і потужністю тіньовим сектором, який робить неефективними державні механізми стимулювання економіки, стримуючи її розвиток і зростання, спотворюючи умови ведення господарської діяльності. Водночас тіньова економіка забезпечує частину населення в Україні доходами, пом'якшуючи проблему зростання рівня безробіття в країні та стримуючи соціальні дестабілізаційні процеси в суспільстві.

Природа тіньової економіки як економічного явища є складною, а думки щодо впливу тіньового сектору на економіку країни — неоднозначними. Відповідно для України проблеми адекватного визначення обсягів тіньової економіки, джерел, що її живлять, а також винайдення дієвих інструментів детінізації економіки залишаються досі невіршеними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Найбільш вагомий внесок у дослідження теоретичних і практичних аспектів явища тіньової економіки здійснили такі вітчизняні дослідники: В. Базилевич [1], З. Варналій [2], В. Мандибуря [4], В. Попович [6], О. Турчинов [8]. З-поміж

іноземних учених варто виокремити фундаментальні праці Г. Гросмана [11], П. Гутманна [12], А. Калиберда [13], Д. Кауфманна [13], В. Танзі [14], Ф. Шнайдера [9; 10; 15; 16].

Досліджуючи проблему тіньової економіки, мотиви та причини виникнення, її роль і місце у сучасному ринковому господарстві, науковці надають свої аналітичні оцінки і висновки, пропонуючи певні шляхи та способи обчислення обсягів тіньових економічних явищ.

Метою статті є оцінка рівня тіньової економіки в Україні та пошук шляхів скорочення масштабів цього явища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Процеси тінізації існують як невід'ємна складова економічної системи, притаманна всім державам світу. Їх основними відмінностями в тій чи іншій країні є обсяги, чинники, форми, стан соціально-правового контролю за тіньовою економікою та рівень його реалізації. У країнах із розвинутою ринковою економікою масштаби тіньового сектору незначні та не впливають великою мірою на легальний сектор. Розміри тіньової економіки в країнах із найбільш розвинутою економікою перебувають у діапазоні від 9% до 19% ВВП, а в країнах, що розвиваються — від 25% до 35% ВВП і більше (**рис. 1**). До групи країн із найменшим рівнем тіньової економіки входять Швейцарія, Австрія, Нідерланди, Франція, Канада, які мають спільні принципи побудови національних податкових систем і дотримуються міжнародних стандартів у сфері боротьби з тінізацією економіки.

За розрахунками експертів Світового банку, на початковому етапі становлення України як незалежної держави її тіньова економіка становила 10–11% від ВВП. Але прорахунки в про-

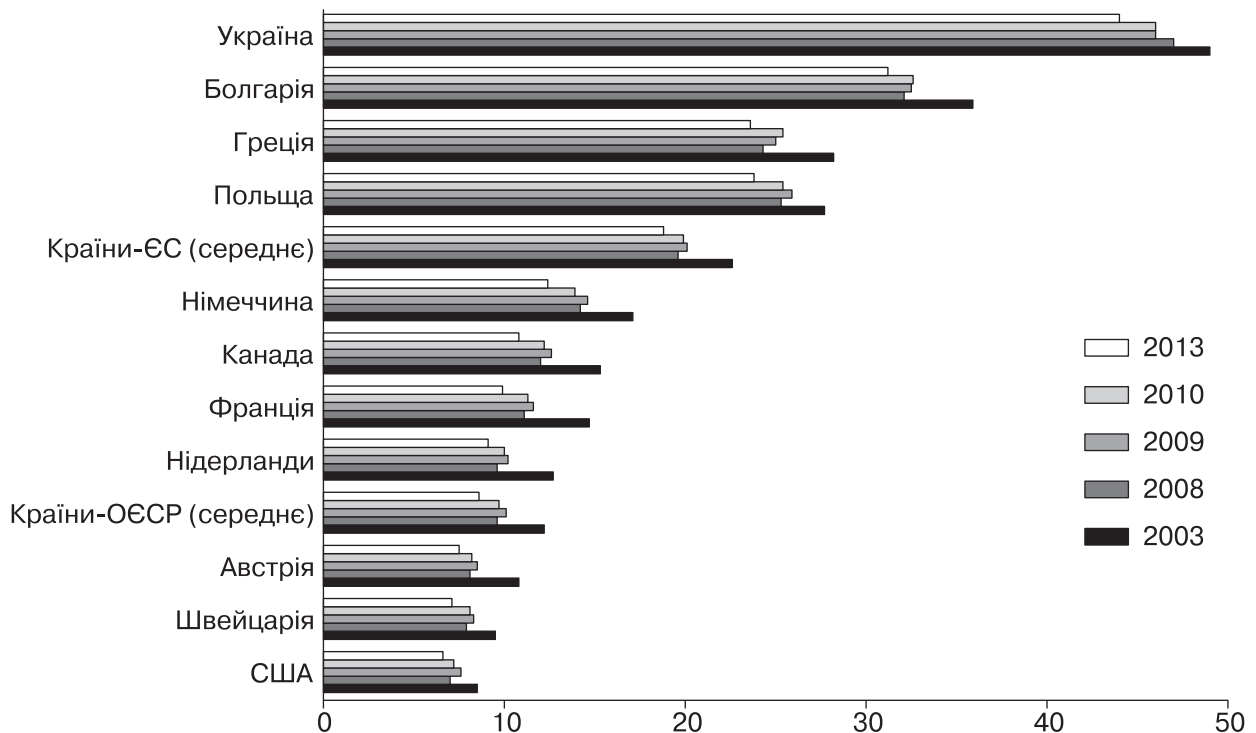


Рис. 1. Розподіл країн за рівнем тіньової економіки у 2003–2013 рр., % від офіційного ВВП

Джерело: розрахунки Ф. Шнайдера.

цесі політичних та економічних перетворень в Україні створили оптимальні умови для розвитку тіньового сектору. У результаті, за розрахунками Ф. Шнайдера [13], частка тіньової економіки в Україні у 2000 р. досягала позначки у 52% ВВП, а у період світової фінансової кризи (2008–2009 рр.) цей показник становив 46% від ВВП. Зазначимо, що метод MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes), який використовує Світовий банк, є зручним для порівняння рівнів тінізації економік між різними країнами світу, але малоефективним для визначення його номінального значення.

У своєму дослідженні професор економіки Лінцського університету Ф. Шнайдер прогнозує продовження у 2015 р. тенденції скорочення частки тіньової економіки серед країн ЄС-28 до 18,3% від ВВП у середньому (проти 18,6% у 2014 р. та 18,8% у 2013 р. відповідно) [7]. При цьому єдиною країною серед країн ЄС, яка все ще не пододала межі в 30% (за якої у країнах, що розвиваються, подальше зростання тіньової діяльності може спровокувати серйозні макроекономічні диспропорції й підірвати основи механізму забезпечення економічної безпеки), залишається Болгарія — 30,6% (31% у 2014 р.). При здійсненні розрахунків професор звертає увагу на те, що тіньова економіка включає не лише незаконну діяльність, а й незадекларо-

вані доходи від законного виробництва товарів і послуг, отримані у результаті грошових або бартерних операцій.

В Україні природу такого явища, як тіньова економіка на державному рівні вивчає та досліджує Мінекономрозвитку, розуміючи її як незареєстровану в установленому порядку економічну діяльність суб'єктів господарювання, яка характеризується мінімізацією витрат на виробництво товарів, виконання робіт і надання послуг, ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), статистичного анкетування та подання статистичної звітності, наслідком якого є порушення законодавчо встановлених норм (рівень мінімальної заробітної плати, тривалість робочого часу, умови і безпека праці тощо) [5].

Оцінювання рівня та аналіз тенденцій тінізації національної економіки загалом і за окремими видами економічної діяльності відбувається через використання непрямих методів, включаючи екстраполяцію на основі надлишкового попиту на готівку, а також необґрунтованого споживання електроенергії. Мінекономрозвитку здійснює розрахунки за чотирма методами (електричним, монетарним, "витрати населення — роздрібний товарооборот", збитковості підприємств), які охоплюють певну сферу національної економіки (з відповідно різною част-

кою в ній нелегального сектору, в зв'язку з чим отримані результати значно відрізняються), з подальшим визначенням інтегрального показника рівня тіньової економіки, який служить комплексним індикатором даного явища.

У табл. 1 наведено результати типологізації існуючих у міжнародній і вітчизняній практиці підходів і методів до оцінювання рівня тіньової економіки.

Одним із визнаних у світі методів оцінки рівня тіньової економіки є монетарний метод. У свою чергу результати обчислення рівня тіньової економіки в Україні з його використанням є одним із наочних підтверджень ефек-

тивності політики, спрямованої на збільшення частки безготівкових розрахунків. Цей метод ґрунтується на такому припущенні: за нормальних економічних умов є певна залежність між обсягом грошової маси, що перебуває в обігу, та реальним ВВП за умови сталої швидкості обігу грошей. Метод також припускає, що:

- при здійсненні економічними суб'єктами розрахункових операцій у тіньовому сегменті використовується готівка, тоді як в офіційній економіці операції проводяться, як правило, через банківські рахунки;
- швидкість обігу грошей в офіційній і тіньовій економіці приблизно однакова;

Таблиця 1

Типологізація методів і підходів до оцінювання рівня тіньової економіки [3]

Критерії класифікації	Типи методів
Залежно від форми оцінювання	<ul style="list-style-type: none"> • прямі (абсолютні оцінки); • непрямі (відносні оцінки, які характеризують зміну процесу в часі)
Залежно від рівня об'єкта оцінки	<ul style="list-style-type: none"> • мікрометоди; • макрометоди; • методи міжнародних порівнянь
Залежно від рівня бази акумулювання даних	<ul style="list-style-type: none"> • методи первинного збору інформації (соціологічні, експертні опитування); • методи використання вторинної інформації (використання даних, зібраних попередньо для інших цілей)
Залежно від використовуваного інструментарію оцінки	<ul style="list-style-type: none"> • методи суб'єктивних (експертних) оцінок; • методи економетричних (об'єктивних) оцінок; • методи моделювання (результат можна перевірити лише з певним часовим лагом)
Залежно від об'єкта дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • на рівні фізичних осіб; • на рівні юридичних осіб; • на рівні галузі; • на рівні регіону; • на рівні держави; • на рівні мегарегіону; • на глобальному (світовому) рівні
Залежно від часових параметрів оцінки	<ul style="list-style-type: none"> • методи ретроспективного аналізу; • оперативні методи поточної оцінки • методи прогнозування
Залежно від сфери дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • фінансові; • монетарні; • аналізу трудової діяльності; • структурні методи (аналіз галузей економіки)
Залежно від суб'єкта дослідження	<ul style="list-style-type: none"> • Держстат України; • Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; • Служба безпеки України; • Державна служба фінансового моніторингу; • Державна митна служба України; • Державна фіскальна служба України; • міжнародні інституції

- частка готівки змінюється відповідно до змін у доходах, податках, відсоткових ставках або ж в умовах функціонування тіньової економіки.

Тобто рівень тіньової економіки оцінюється через порівняння співвідношень обсягу грошей в обігу та загального обсягу короткострокових вкладів економічних суб'єктів на банківських рахунках.

Зниження попиту на готівку є свідченням поступового скорочення обсягів операцій, законність яких неможливо проконтролювати. Можна дійти висновку: чим масштабніше в економіці поширюватимуться безготівкові розрахунки (інструмент більш повного контролю джерел доходів та оперативного виявлення фактів витрачання коштів у розмірах, що перевищують доходи), тим несприятливішими будуть умови для функціонування тіньового сектору.

Про існування негативної кореляції між частотою електронних платежів і тіньовою економікою свідчать також і висновки Ф. Шнайдера (рис. 2).

У дослідженні професор стверджує, що одним із наслідків збільшення електронних платежів у середньому на 10% за рік (щонайменше протягом чотирьох років) може стати зменшення розміру тіньової економіки на 5% [15].

Світовим досвідом також доведено, що одним із дієвих інструментів боротьби з корупцією

та тіньовою економікою є застосування безготівкових платежів при розрахунках. Важливу роль у зростанні продуктивності банківського сектору, а відтак й розвитку системи безготівкових платежів, відіграватимуть спільні та скориговані дії банків і регулюючих органів. Зокрема, у напрямі скорочення обсягу операцій із готівкою та збільшення обсягу електронних платежів такі дії можуть бути спрямовані на:

- впровадження сучасних платіжних технологій, наприклад, мобільних платіжних систем і рішень, які дозволяють проводити розрахунки між банками у режимі реального часу;
- стимулювання розвитку мобільних платежів, розповсюдження банківських карток, розширення інфраструктури POS-терміналів (Point of Sale — з англ. “точка продажу” — це термінал, який використовується для безготівкових розрахунків пластиковими картками);
- забезпечення прозорості щодо вартості операцій із готівкою тощо.

На жаль, Україна, незважаючи на скорочення рівня її тіньової економіки (з 39% у 2009 р. до 35% у 2013 р.), має найвищий рівень тіньової економіки серед європейських країн із мінімальним рівнем використання електронних платежів. Слід зазначити, що у 2011–2013 рр. загальна кількість платежів на 1 особу зростала в Україні у середньому на 27% за рік. Проте порівняно з іншими країнами структура таких

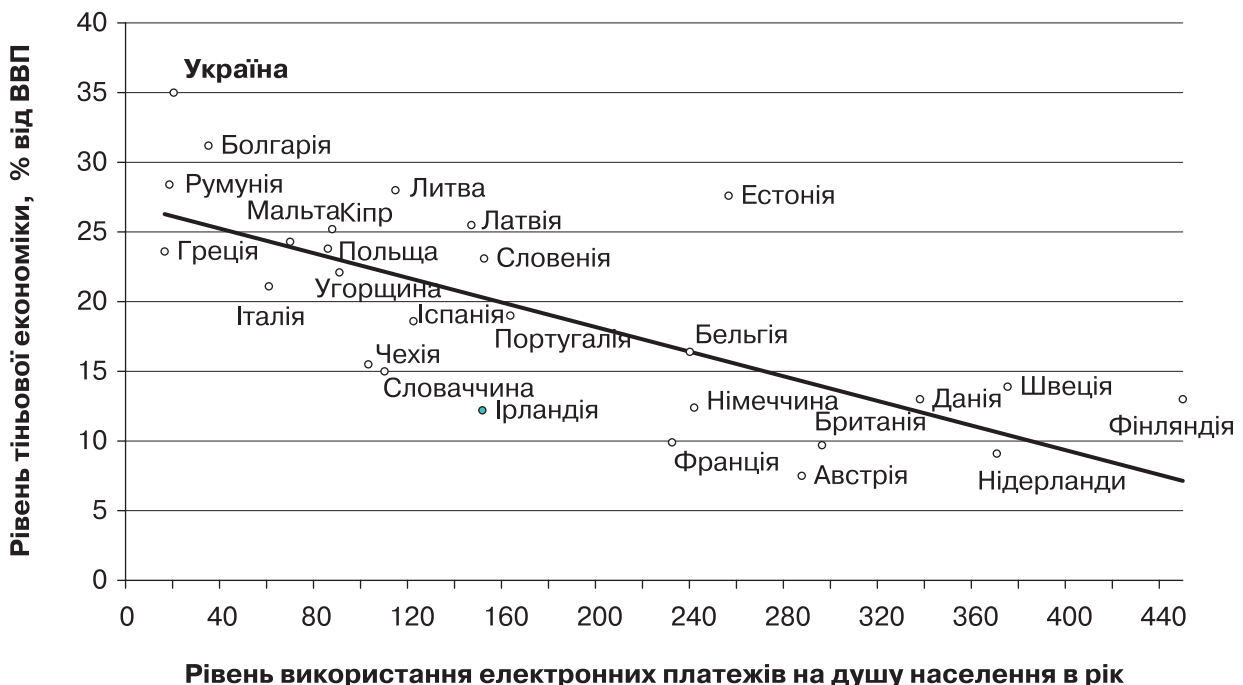


Рис. 2. Країни з більшою кількістю електронних платежів мають менший рівень тіньової економіки (кореляція: $-0,72$, дані за 2013 р.)

Джерело: <http://sdw.ecb.europa.eu> (розрахунки НБУ, Мінекономрозвитку).

змін якісно відрізняється. Наприклад, на 1 особу кількість безготівкових платежів із використанням платіжних карток в Україні у 2013 р. становила майже 13 шт., а платіжних доручень (credit transfers) — лише 7,6 шт. (кількість початкових платежів у системі міжбанківських розрахунків (СЕП) на 1 особу), тоді як у Болгарії відповідна кількість становила 6,25 та 28,3 шт., Польщі — 37,6 та 47,9 шт., Швеції — 249,8 та 93,12 шт.

Стійкий позитивний тренд до зростання частки безготівкових платежів на ринку платіжних карток спостерігався в Україні ще з початку 2008 р. і тривав навіть у 2014 р., незважаючи на суттєві зміни в макроекономічному середовищі у той період.

Зокрема, до 2013 р. за умови стабільного зростання частки безготівкових операцій чітко простежувалася тенденція до скорочення рівня тіньової економіки (ТЕ), насамперед, за монетарним методом оцінки (рис. 3). Проте шоківі події 2014 р. (загострення панічних настроїв і фінансова дестабілізація загалом через агресію Росії) порушили такий зв'язок. Лише у січні-вересні 2015 р. Україні вдалося стабілізувати макроекономічну ситуацію та повернутися на шлях до зниження рівня тіньової економіки (40% ВВП у 2015 р. за розрахунками Мінекономрозвитку). Про ймовірність закріплення тренду до скорочення у наступних періодах може свідчити також і зниження частки готівки у грошовій масі.

Досліджуючи один із напрямів детінізації економіки — розвиток системи безготівкових

розрахунків — не можна не погодитись, що саме тут Україні вдалося досягти найбільших успіхів. Зокрема, це підтверджується станом розвитку в Україні найпоширенішого методу безготівкових розрахунків через POS-термінали — платіжних карток: утворенням стійкої тенденції до зростання частки безготівкових платежів у загальній сумі операцій (з 5,2% у 2009 р. до 31,2% у 2015 р., що відповідає рівню окремих європейських країн, зокрема Польщі). Прямий вплив на розвиток безготівкових платежів серед іншого мало запровадження з 01.09.2013 р. граничної суми розрахунків готівкою. При цьому розрахунки між фізичною особою та підприємством (підприємцем) за товари (послуги) не мають перевищувати величину у 150 тис. грн (або 6 тис. євро за офіційним курсом гривні на 10.12.2015 р.).

На думку більшості українських експертів у сфері безготівкових розрахунків, такі обмеження на операції з готівкою повинні були сприяти залученню додаткових грошових ресурсів в економіку України, а також призвести до скорочення кількості тіньових операцій.

Платіжні картки є не тільки зручним платіжним інструментом, а й стимулюють зростання економіки, про що свідчать також результати дослідження, проведеного провідним незалежним аналітичним агентством Moody's Analytics [19]. Експерти агентства дійшли висновку, що споживання в економіці зростатиме на 0,056% в середньому за рік зі збільшенням випадків використання платіжних карток (вибірка із 56 кра-

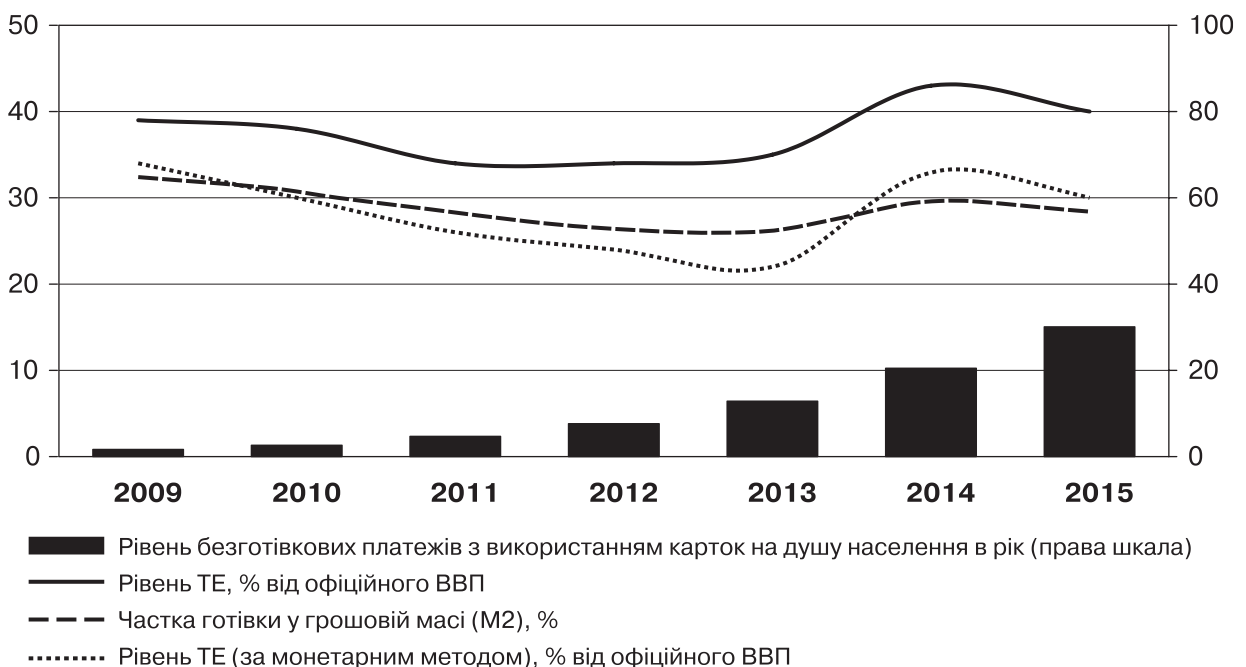


Рис. 3. Тенденції тіньової економіки України у 2009–2015 рр.

їн). За даними цього ж агентства розширення використання в Україні платіжних карток сприяло збільшенню її ВВП майже на 460 млн доларів США (або 0,07% ВВП) за 2011–2015 рр.

Зауважимо, що швидкість переходу України до безготівкових розрахунків на пряму залежатиме від готовності ринку до змін, зокрема від стану розвитку його інфраструктури. Нині за середнім показником кількості POS-терміналів у розрахунку на 1 млн населення Україна значно відстає від низки європейських країн (4,5 тисячі станом на 01.01.2016 р. проти 10 тисяч у країнах Східної Європи або 22 тисячі у країнах Західної Європи). Прикладом успішної реалізації завдання з розбудови інфраструктури є досвід Польщі, яка у 2014 р. за чотири роки розширила свою мережу POS-терміналів на 58% до — 10 тисяч, що позитивно позначилося на рівні її тіньової економіки — зниження на 2 в.п. до 23,3% за цей же період.

Незважаючи на стале зростання кількості транзакцій із використанням платіжних карток (у середньому на 23% у рік за останні п'ять років), Україна залишається країною з низькою кількістю карток на одну особу (рис. 4). Тоді як безперечними лідерами за обсягом безготівкових розрахунків є країни з найбільш високим рівнем соціально-економічного розвитку. Економіки таких країн менш вразливі до економічних і соціальних потрясінь, а населення, маючи високу фінансову культуру та обізнаність,

намагається належно будувати свою споживчу поведінку.

Проте більшість людей у світі не готові зовсім відмовитися від готівки, враховуючи зручність, анонімність та свободу, яку вона забезпечує. Так, використання готівки при оплаті споживчих послуг у світі залишається на досить високому рівні. Консультанти Mastercard, дослідивши прогрес для 33 країн на шляху до безготівкової економіки, дійшли висновку, що близько 85% усіх споживчих платежів у світі все ще здійснюються у грошовій формі [14]. При цьому всі країни, які взяли участь у дослідженні, продемонстрували за останні п'ять років прогрес на шляху до безготівкового суспільства.

Шлях кожної країни у цьому напрямі є унікальним, зважаючи на місцеву специфіку, зокрема у можливостях використання універсальних переваг безготівкових розрахунків (зручність для споживачів і фінансова доступність для суспільства в цілому). Отже, готовність країни до переходу у безготівкове суспільство визначатиметься, насамперед, такими чинниками, як: доступність фінансових послуг, масштаби та частка ринку рітейлерів; рівень розвитку технологій; участь споживачів у формальній економіці.

Україна, наслідуючи приклад інших країн світу, також стала на шлях впровадження концепції “cashless economy”, спрямованої на скорочення рівня готівки в економіці до 2020 р. (максимальне значення відношення M0 до ВВП

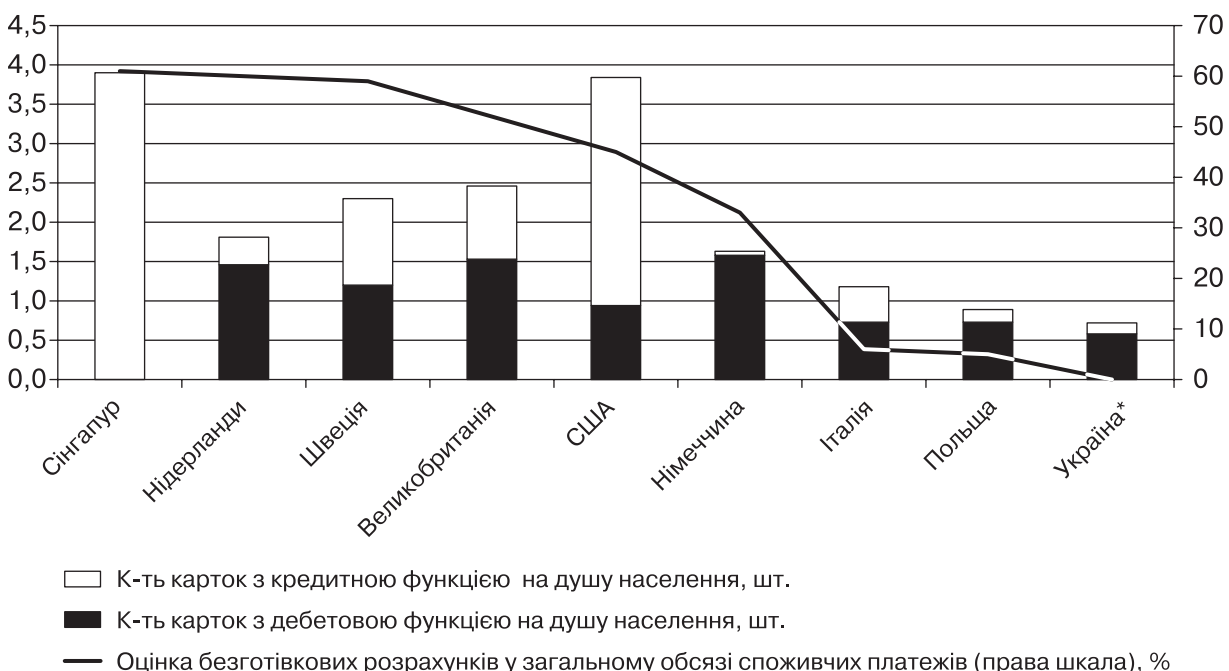


Рис. 4. Рівень використання платіжних карток за функціональним розподілом

Джерело: MasterCard Advisors, ECB Payment statistics (2013); * НБУ (2015).

припадає саме на 2014 р. — майже 18%) [7]. Відповідно до Стратегії реформування фінансового сектору до 2020 р. рівень готівки в економіці очікується не вище ніж 12% (на кінець реалізації Програми).

Реалізовувати цю концепцію планується за такими напрямками роботи: зниження попиту на готівку, розвиток безготівкових платежів та інфраструктури й формування споживчої культури як елемента фінансової грамотності населення. Про продовження політики стимулювання розвитку системи безготівкових розрахунків в Україні у поточному році свідчать нещодавно прийняті Національним банком вимоги (Постанова правління Національного банку України від 06.09.2016 р. № 382 “Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України”) до банків не покладати на користувача повну відповідальність за спірні операції з використанням платіжних карток. Це сприятиме удосконаленню рівня обслуговування користувачів платіжних карток і зростанню довіри до їх використання.

ВИСНОВКИ

З викладеного можна дійти висновку, що основною метою детінізації економіки є створення сприятливих умов для виходу суб’єктів господарювання з тіні, інвестування легалізованих капіталів у розвиток економіки держави тощо. І вирішення цих проблем має бути однією з головних цілей скоординованих дій усіх гілок державної влади. Однак методи боротьби з тіньовою економікою в Україні поки що є безсистемними й зводяться переважно до використання каральних санкцій. Без забезпечення зворотного захисту фізичних та юридичних осіб від втручання органів державної влади це не закладає міцних підвалин для зменшення рівня тіньової економіки. Між тим, подолання тіньової економіки є необхідною умовою входження України до ЄС, а отже, найголовнішою проблемою України на шляху до європейської спільноти.

Забезпечення детінізації економіки має бути одним зі складових елементів державної політики для зміцнення та розвитку економічної системи країни, спрямованої на гармонізацію інтересів держави та громадянина, створення максимально сприятливих умов для функціонування суб’єктів господарювання у правовому полі.

Ураховуючи сучасні тенденції у світі щодо безготівкових платежів і динамічний розвиток ринку платіжних карток в Україні, можна також зробити висновок, що найбільш дієвим і сучасним механізмом детінізації економіки є продов-

ження політики стимулювання розвитку безготівкових розрахунків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Базилевич В.Д.* Методичні аспекти оцінки масштабів тіньової економіки / В.Д. Базилевич, І.І. Мазур // Економіка України. — 2004. — № 8. — С. 36–44.
2. *Варналій З.С.* Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / З.С. Варналій. — К. : НІСД, 2006. — 567 с.
3. Звіт НДЕІ про НДР “Гармонізація моделі розрахунку рівня тіньової економіки в розрізі видів економічної діяльності відповідно до оновлених міжнародних стандартів у сфері статистики національних рахунків (СНР-2008 та КВЕД-2010)”. — 2014.
4. *Мандибура В.О.* Тіньова економіка як об’єкт системного наукового дослідження / В.О. Мандибура. — К., 1998. — 134 с.
5. Наказ Мінекономіки від 18.02.2009 № 123 “Про затвердження Методичних рекомендацій розрахунку рівня тіньової економіки”.
6. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки; монографія / В.М. Попович. — Ірпінь : Акад. держ. податкової служби України, 2001. — 524 с.
7. Постанова правління Національного банку України від 06.09.2016 № 382 “Про внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України” [Електронний ресурс]. — Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36329636&cat_id=80928.
8. *Турчинов О.В.* Тіньова економіка: теоретичні основи дослідження / О.В. Турчинов. — К. : Вид-во АртЕк, 1995. — 300 с.
9. *Schneider F., Buehn A., Montenegro C.E.* Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 [electronic resource]. — Access: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. *Schneider F.* Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. [electronic resource]. — Access: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>.
11. *Grossman G.* The “Second economy” in USSR. The Underground economy in the United States and Abroad / V.Tanzi (ed.). — Lexington Books, 1983.
12. *Gutmann P.* The Subterranean Economy / P. Gutmann // Financial Analysts Journal. — 1977. — Vol. 33.
13. *Kaufmann D.* Integrating the Unofficial Economy into Dynamics of Post-Socialist Economies: A framework for Analysis and Evidence / D. Kaufmann, A. Kaliberda // Development Discussion Paper № 558. — Harvard Institute for International Development. — 1996. — P. 81–120.
14. *Tanzi V.* The underground economy in the United States: annual estimates: 1930–1980 / V. Tanzi // IMF Staff Papers. — 1983. — Vol. 30, № 2. — P. 283–305.
15. *Schneider F.* The Shadow Economy in Europe, 2013 / F. Schneider, A. Kearney [electronic resource]. — Access: https://www.atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8lucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192

16. *Schneider F.* Shadow Economies around the World: What Do We Know? / F. Schneider, R. Klinglmaier ; Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA). — Working Papers № 2004-3. — Basel, 2004. — 59 p. [electronic resource]. — Access: <http://www.crema-research.ch/papers/2004-03.pdf>
17. Raising Ukraine's productivity: banking sector as an engine for growth / Peport McKinsey&Company / March 2016 [electronic resource]. — Access: <http://www.mckinsey.com/Global-Locations/Europe-and-MiddleEast/Ukraine>
18. Belgium, France and Canada closest to cashless societies — China and UAE with the fastest trajectory [electronic resource]. — Access: http://www.mastercardadvisors.com/modules/news/130923_pr_Cashless_Journey.html
19. Изучение экономического влияния [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.visa.com.az/az/ru-az/aboutvisa/research/economicimpact.shtml>
8. *Turchynov O.V.* (1995) Tinova ekonomika: teoretychni osnovy doslidzhennia [Shadow economy: the theoretical foundations of research], Kyiv (in Ukrainian): Vyd-vo ArtEk, p. 300.
9. *Schneider F., Buehn A., Montenegro C.E.* Shadow Economies All over the World. New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007. Available at: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/3928/WPS5356.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
10. *Schneider F.* Size and Development of the Shadow Economy of 31 European and 5 other OECD Countries from 2003 to 2015: Different Developments. Available at: <http://www.econ.jku.at/members/Schneider/files/publications/2015/ShadEcEurope31.pdf>
11. *Grossman G.* (1983) The "Second economy" in USSR. The Underground economy in the United States and Abroad, ed. V.Tanzi, Lexington Books.
12. *Gutmann P.* (1977) The Subterranean Economy. Financial Analysts Journal, Vol. 33.
13. *Kaufmann D., Kaliberda A.* (1996) Integrating the Unofficial Economy into Dynamics of Post-Socialist Economies: A framework for Analysis and Evidence. Development Discussion Paper № 558. Harvard Institute for International Development, pp. 81–120.
14. *Tanzi V.* (1983) The underground economy in the United States: annual estimates: 1930–1980. IMF Staff Papers, Vol. 30, no. 2, pp. 283–305.
15. *Schneider F., Kearney A.* The Shadow Economy in Europe, 2013. Available at: https://www.atkearney.com/financial-institutions/featured-article/-/asset_publisher/j8lucAqMqEhB/content/the-shadow-economy-in-europe-2013/10192
16. *Schneider F., Klinglmaier R.* (2004) Shadow Economies around the World: What Do We Know? Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA). — Working Papers № 2004-3. Basel, p. 59. Available at: <http://www.crema-research.ch/papers/2004-03.pdf>
17. Raising Ukraine's productivity: banking sector as an engine for growth. Peport McKinsey&Company, March 2016. Available at: <http://www.mckinsey.com/Global-Locations/Europe-and-MiddleEast/Ukraine>
18. Belgium, France and Canada closest to cashless societies — China and UAE with the fastest trajectory. Available at: http://www.mastercardadvisors.com/modules/news/130923_pr_Cashless_Journey.html
19. The study of the economic impact. Available at: <http://www.visa.com.az/az/ru-az/aboutvisa/research/economicimpact.shtml>

REFERENCES

1. *Bazylevych V.D., Mazur I.I.* (2004) Metodychni aspekty otsinky masshtabiv tinovoi ekonomiky [Methodological Aspects of the shadow economy]. *Ekonomika Ukrainy* [Economy of Ukraine] no. 8, pp. 36–44.
2. *Varnalij Z.S.* (2006) Tinova ekonomika: sutnist, osoblyvosti ta shliakhy lehalizatsii [Shadow economy: the nature, characteristics and ways of legalization]. Kyiv, NISD, pp. 567.
3. Zvit NDEI pro NDR "Harmonizatsiia modeli rozrakhunku rivnia tinovoi ekonomiky v rozrizi vydiv ekonomichnoi diialnosti vidpovidno do onovlenykh mizhnarodnykh standartiv u sferi statystyky natsionalnykh rakhunkiv (SNR-2008 ta KVED-2010)" (2014) [NDEI report about GDR "Improvement of the calculation model of the shadow economy by sources of economic activity according to updated international standards in statistics of national accounts (UNSNA-2008 and CEA-2010)"].
4. *Mandybura V.O.* (1998) Tinova ekonomika iak ob'ekt systemnoho naukovoho doslidzhennia [The shadow economy as the object of systematic scientific research], Kyiv (in Ukrainian), p. 134.
5. Nakaz Minekonomiky vid 18.02.2009 № 123 "Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii rozrakhunku rivnia tinovoi ekonomiky" [Order of the Ministry of Economy from 18.02.2009 number 123 "On Approval of Methodological recommendations of calculating the level of the shadow economy"].
6. *Popovych V.M.* (2001) Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky; monohrafiia [Economic and criminological theory Shadow Economy; monograph], Irpin (in Ukrainian): Akad. derzh. podatkovoi sluzhby Ukrainy, p. 524.
7. Postanova pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 06.09.2016 № 382 "Pro vnesennia zmin do deialykh normatyvno-pravovykh aktiv Natsionalnoho

M.I. KUZNETSOVA

O.O. DUBROVINA, PhD in Economics

LOOKING FOR WAYS OF UNSHADOWING THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. *It was considered the meaning of "shadow economy". It was observed the historical aspect of the shadow economy research. It was set out the results of typology of approaches and methods of estimation the shadow economy levels that are used in international and national practice. It was given the shadow economy levels of different countries and Ukraine. It was discovered the importance of non-cash payments as an effec-*

tive way of fighting against corruption and shadow economy. It was analyzed the state of non-cash payments in Ukraine and factors that cause it.

Keywords: shadow economy, shadow economy, methods of calculating the level of the shadow economy, unshadowing the economy, non-cash payments.

М.И. КУЗНЕЦОВА

Е.А. ДУБРОВИНА, канд. экон. наук

В ПОИСКЕ ПУТЕЙ ДЕТИНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Резюме. Раскрыта суть понятия “теневая экономика”. Рассмотрен исторический аспект исследования теневой экономики. Изложены результаты типологизации существующих в международной и отечественной практике подходов и методов к оцениванию теневой экономики. Приведены оценки уровней теневой экономики в некоторых странах мира и в Украине. Раскрыто значение развития безналичных расчетов как действенного механизма борьбы с коррупцией и теневой экономикой. Проанализировано состояние развития безналичных расчетов в Украине с указанием обуславливающих его факторов.

Ключевые слова: теневая экономика, методы расчета уровня теневой экономики, детинизация экономики, безналичные расчеты.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Кузнецова Мирослава Іванівна — головний економіст відділу координації робіт з питань фінансової стабільності Департаменту фінансової стабільності Національного банку України; +38 (044) 521-89-26; Myroslava.Kuznetsova@bank.gov.ua

Дубровіна Олена Олександрівна — канд. экон. наук, заступник начальника управління економічної стратегії департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України — начальник відділу з питань економічної безпеки, детинізації економіки та статистики; +38 (044) 253-75-54; dubrovina@me.gov.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2761-518X>

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Kuznetsova M.I. — group economist of the Office of Work Coordination on the Financial Stability Department of the National Bank of Ukraine; +38 (044) 521-89-26, Myroslava.Kuznetsova@bank.gov.ua

Dubrovina O.O. — PhD in Economics, a deputy head of Economic Strategy of the Macroeconomic Forecast and Economic Policy Department of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine — head of Economic Security, Unshadowing the Economy and Analysis Department; +38 (044) 253-75-54, dubrovina@me.gov.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2761-518X>

ИНФОРМАЦИЯ ПРО АВТОРОВ

Кузнецова М.И. — главный экономист отдела координации работ по вопросам финансовой стабильности Департамента финансовой стабильности Национального банка Украины; +38 (044) 521-89-26; Myroslava.Kuznetsova@bank.gov.ua

Дубровина Е.А. — канд. экон. наук, заместитель начальника управления экономической стратегии департамента экономической стратегии и макроекономического прогнозирования Министерства экономического развития и торговли Украины — начальник отдела по вопросам экономической безопасности, детенизации экономики и статистики; +38 (044) 253-75-54; dubrovina@me.gov.ua; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-2761-518X>

